

วิจัยประเมินแบบเสริมพลัง :

โครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา

Empowerment Evaluation: The Mother's food Project for Promoting Nutrition
among Family and Community in Songkhla Province

Corresponding author E-mail: msuwanraj@gmail.com

(Received: September 17, 2019; Revised: January 29, 2020;

Accepted: February 12, 2020)

อมาวสี อัมพันศิริรัตน์ (Amavasee Ampansirirat)¹มาริสสา สุวรรณราช (Marisa Suwanraj)²เกษศิริรินทร์ ภูเพชร (Kedsirin Phuphet)³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินโครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนคือ ขั้นที่ 1 กำหนดกรอบแนวทางประเมินเสริมพลัง โดยประยุกต์ใช้แนวทางการประเมินเสริมพลังของ Fetterman (2001) ขั้นที่ 2 ดำเนินการประเมินแบบเสริมพลัง ขั้นที่ 3 การประเมินผลหลังปฏิบัติการ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 85 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาลตำบล 10 คน ผู้อำนวยการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม 10 คน ผู้อำนวยการการศึกษา 10 คน ผู้อำนวยการโรงเรียน 15 คน ครูพี่เลี้ยงศูนย์เด็กเล็ก 10 คน พยาบาลประจำโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล/พยาบาลคลินิกเวชปฏิบัติ 10 คน นักโภชนาการ 5 คน และแม่ตัวอย่าง 15 คน โดยใช้การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมสมอง การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาคือ แนวทางการประเมินแบบเสริมพลัง ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการ ฯ บรรลุ คือ 1 ด้านบริบท พบว่าโครงการ ฯ มีความจำเป็นและสอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชน 2 ปัจจัยนำเข้า พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลมีแผนชุมชนด้านอาหารและโภชนาการ มีทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนา 3 ปัจจัยด้านกระบวนการ พบว่ามีการบริหารแผนโดยใช้การมีส่วนร่วม 4 ผลที่เกิดขึ้น 4.1) ผลผลิต เกิดรูปธรรมความสำเร็จของ 6 การดำเนินงานแต่ละองค์กรที่เป็นเครือข่ายย่อย คือ เกิดแม่ตัวอย่างตามแนวทางอาหารของแม่แต่ละตำบล เกิดการทำงานแบบบูรณาการ 4.2) ผลลัพธ์ เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการกินของครอบครัว เกิดเครือข่ายการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการอย่างเป็นระบบมากขึ้น ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนในชุมชน เป็นแหล่งผลิตอาหารสะอาด ปลอดภัย ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรู้สึกอิสระในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาภาวะ โภชนาการ

1 วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี เชียงใหม่

Boromarajonani College of Nursing, Chiang Mai

2 วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี สงขลา

Boromarajonani College of Nursing, Songkhla

3 วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี สงขลา

Boromarajonani College of Nursing, Songkhla

อีเมลล์: amavasee@bcnc.ac.th

E-mail: amavasee@bcnc.ac.th

อีเมลล์: msuwanraj@gmail.com

E-mail: msuwanraj@gmail.com

4.3) ผลกระทบ เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายทั้งระดับตำบลและระดับจังหวัด โดยบรรจุประเด็นอาหารและโภชนาการเข้าในแผนพัฒนา โครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน ประสบความสำเร็จในการใช้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน การใช้แนวทางการเสริมพลังอำนาจและทีมนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาช่วยหนุนเสริม ดังนั้นจึงสามารถเป็นแนวทางเพื่อส่งเสริมภาวะโภชนาการในครอบครัวและชุมชนที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: การประเมินเสริมพลัง, โครงการอาหารของแม่, การส่งเสริมโภชนาการ, ครอบครัวและชุมชน

ABSTRACT

This qualitative research aims to evaluate the Mother's Food project for promoting nutrition among family and community in Songkhla province. The 3 steps of research included 1 setting the empowerment evaluation guideline by using Fetterman's empowerment evaluation, 2 implementing empowerment evaluation process, and 3 evaluation the project after implementing empowerment evaluation process. Eighty-five 85 stakeholders including 10 of Administrators of subdistrict administration organization and subdistrict municipality, 10 Directors of public health and environment division, 10 Directors of education division, 15 Directors of school, 10 Teachers at daycare center, 10 Registered nurses at Health Promoting Hospital or nurse practitioners, 5 Nutritionists, and 15 Role model mothers were included in the study. Data were collected using various methods such as small group brainstorming, group discussion, and non-participant observation. Instrument to collect data was guideline for empowerment evaluation. Triangulation was used to verify the validity of research data and content analysis was use to analyze texts to determine trends, patterns, and relationship of words used.

The results revealed that key success factors of the project were 1 Context factor: the project was necessary and met the needs of community, 2 Input factor: subdistrict local administrative organization had community plan related to food and nutrition and had social capital that promoted the community development, 3 Process factor: subdistrict local administrative organization used a community participatory plan, 4 Result factors: 4.1) Outputs: each network had a successful project implementation such as a subdistrict mother role model who met the Mother's Food project, and an integration process of work 4.2) Outcomes: each community had drastically changed as follows: the way of family eating, a network for systematic monitoring nutrition in community, a clean and safety food

production resources in child care centers and schools, and the perceived freedom of stakeholders to participate in the process of implementing nutritional problems in the community, 4.3) Impact: the Mother's Food project promoted policy changing both in a subdistrict level and a provincial level by incorporated the Mother's Food project in a provincial 5 - year strategic plan.

The successful of Mother's Food project uses community participation in combine with an empowerment evaluation and a support from academic institute. Therefore, this project can be used as a program to promote sustainable nutrition in both family and community level.

Keywords: Empowerment evaluation, Mother's Food project, Promoting nutrition, Family and community

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาวะโภชนาการมีความสำคัญต่อบุคคลทุกช่วงวัยตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาจนถึงวัยผู้สูงอายุ โดยเฉพาะขณะอยู่ในครรภ์มารดาจนถึงวัย 2 ขวบแรกเป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดในชีวิตเพราะเป็นช่วงที่สมองพัฒนารวดเร็วที่สุด และจะส่งผลต่อภาวะสุขภาพระยะยาวของมนุษย์ (Vazir & Boindala, 2016) ดังนั้นอาหารของแม่ที่จัดให้กับเด็กในวัยนี้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก แต่จากการสำรวจสภาวะสุขภาพคนไทยโดยการตรวจร่างกาย ครั้งที่ 5 ของ ศ.นพ.วิชัย เอกพลากร พบว่า ภาวะโภชนาการของเด็ก 1-5 ปี ร้อยละ 5.7 ต่ำกว่าเกณฑ์ มีน้ำหนักน้อยกว่าเกณฑ์ร้อยละ 5.5 ในขณะที่ร้อยละ 11.3 มีน้ำหนักเกินและอ้วน และพบว่าร้อยละ 20.9 ขาดไอโอดีน (Aekplakorn, 2017) สำหรับภาวะโภชนาการของเด็กในจังหวัดสงขลา พบว่าเด็ก 1-5 ปี ร้อยละ 5.95 มีน้ำหนักน้อยกว่าเกณฑ์ และพบว่าร้อยละ 18.6 ขาดไอโอดีน ซึ่งเด็กกลุ่มนี้มีความเสี่ยงต่อภาวะเขาวนปัญญาต่ำ (Mosuwan, 2013) การแก้ปัญหาภาวะโภชนาการเด็กที่ได้ผลจะต้องเริ่มตั้งแต่แม่มีการ

ตั้งครรภ์ แต่หญิงตั้งครรภ์ในจังหวัดสงขลามีภาวะโลหิตจางร้อยละ 18.5 และแม่ที่ใกล้คลอดมีภาวะโลหิตจางร้อยละ 11.2 ซึ่งเกินเกณฑ์มาตรฐานของประเทศ (ร้อยละ 10) (Sriwirat, 2016)

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลภาวะโภชนาการสำหรับสมาชิกในครอบครัว คือ แม่ (WHO, 2000) โดยแม่มีหน้าที่ตั้งแต่ให้นมลูก จัดเตรียมอาหาร และดูแลให้ทุกคนในครอบครัวได้รับโภชนาการที่ดี โดยเฉพาะในช่วงแรกเกิดถึง 5 ปี แม่จะมีบทบาทสำคัญมากต่อพฤติกรรมมารับประทานอาหารของลูก นอกจากนี้การรับประทานอาหารร่วมกันของครอบครัวอย่างน้อย 5 ครั้งต่อสัปดาห์ ทำให้เกิดสัมพันธภาพในครอบครัวดีขึ้น ลดปัญหาสังคม เช่น ภาวะซึมเศร้า ภาวะเด็กอ้วน และกระตุ้นให้ผู้สูงอายุในครอบครัวรับประทานอาหารได้มากขึ้น (Martin-Biggers et al., 2014) ในประเทศไทยปัจจุบันจึงมีนโยบายสุขภาพแห่งชาติ กำหนดให้การรับประทานอาหารเข้าและเย็นร่วมกันเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดที่ต้องผลักดันให้สำเร็จ (Ishikawa, Kusama, & Shikanai, 2015) จากการทบทวนวรรณกรรมใน

ประเทศไทยยังไม่พบข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนครั้งต่อสัปดาห์ของการรับประทานอาหารเข้าหรือเย็นร่วมกันของครอบครัว แต่มีการศึกษาพบว่าผู้ปกครองส่วนใหญ่ไม่มีเวลาประกอบอาหารร่วมกันกับลูกและไม่ได้ทำอาหารรับประทานเอง (Kungwon & Jaruchainiwat, 2015)

ในการแก้ปัญหาโภชนาการในชุมชนอย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญคือต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการพัฒนาสังคมสู่การคิดเอง-ทำเองของชุมชน มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกี่ยวกับด้านสุขภาพชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมด้านโภชนาการ (Nondasuta, 2013) และจำเป็นต้องมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านโภชนาการในทุกระดับให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนงานโภชนาการ (Damapong, 2013)

วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สงขลา จึงได้ดำเนินโครงการ “อาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา” ใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบบูรณาการร่วมกับชุมชน นักโภชนาการ ตลอดจนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ โดยใช้แนวทางอาหารของแม่ ประกอบด้วย อาหารสะอาดปลอดภัย (Clean food) อาหารถูกหลักโภชนาการเหมาะสมกับวัยของสมาชิกในครอบครัว วิธีการปรุง การจัดเก็บอาหารถูกสุขลักษณะ (Good nutrition) และเป็นอาหารที่ทำด้วยความรัก ส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวมีส่วนร่วมในการปรุงอาหารและรับประทานอาหารร่วมกัน (Made with love) และใช้กลวิธีการสื่อสารในการขับเคลื่อน 3 ประการคือการสื่อสารเพื่อระดมความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และสุดท้ายคือการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

เพื่อให้เกิดนโยบายสาธารณะด้านอาหารของแม่ขึ้นในจังหวัดสงขลา

คณะผู้วิจัยต้องการประเมินผลการดำเนินงานของพื้นที่ต่าง ๆ ที่เป็นภาคีเครือข่าย ตั้งแต่บริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการดำเนินงาน ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบที่เกิดขึ้นว่าเป็นอย่างไรบ้าง คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะประเมินผลเพื่อค้นหาคุณค่าของสิ่งที่ดำเนินการในพื้นที่ดังกล่าว อย่างไรก็ตามมักเกิดช่องว่างในการประเมินระหว่างผู้ประเมินกับผู้ถูกประเมิน ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงใช้แนวคิดการประเมินผลแบบเสริมพลัง โดยค้นหาคุณค่าของชุมชนในการดำเนินการ เน้นให้ชุมชนประเมินตนเอง ผู้วิจัยเป็นผู้ฟังช่วยเสริมพลัง

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อประเมินผลโครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยนำแนวคิด ทฤษฎีมาเป็นแนวทางสำหรับศึกษา คือแนวคิดการประเมินแบบเสริมพลัง ของ Fetterman (2001) เป็นการค้นหาคุณค่าของชุมชนในการดำเนินงาน เน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาโดยการใช้มนต์ศน์ของการประเมิน เทคนิคการประเมิน และข้อค้นพบจากการประเมินไปกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาปรับปรุง กำกับตนเอง เป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลพัฒนาดตนเอง โดยวิธีการประเมินตนเองและสะท้อนผล ในที่สุดสามารถตัดสินใจหรือกำหนดตนเองได้ และประยุกต์กลยุทธ์การสร้างเสริมสุขภาพตามกฎบัตรออตตาวา (WHO, 1986) มาปรับใช้ทั้ง

5 กลยุทธ์คือ 1) การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีพฤติกรรมโภชนาการที่พึงประสงค์ 2) การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านอาหารและโภชนาการ 3) การปรับระบบและกลไกการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการในชุมชน 4) การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนด้านอาหารและโภชนาการด้วยแนวทางอาหารของแม่ ประกอบด้วย อาหารสะอาดปลอดภัย (Clean food) อาหารถูกหลักโภชนาการเหมาะสมกับวัยของสมาชิกในครอบครัว (Good nutrition) และเป็นอาหารที่ทำด้วยความรัก ส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวมีส่วนร่วมในการปรุงอาหารและรับประทานอาหารร่วมกัน (Made with love) (Ampansirirat & Suwanraj, 2016) และ 5) การพัฒนานโยบายสาธารณะ โดยขับเคลื่อนแนวทางอาหารของแม่สู่นโยบายระดับตำบลและระดับจังหวัด และประยุกต์ใช้ทฤษฎีระบบเพื่อให้ครอบคลุมประเด็นบริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิต (รูปธรรมความสำเร็จของการดำเนินงานของแต่ละพื้นที่) ผลลัพธ์ (การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งระดับบุคคล ชุมชน และเครือข่าย) และผลกระทบ (ผลที่เกิดกับองค์ประกอบในระบบหรือกับชุมชนในภาพรวม) ตามแนวทางการประเมินผลโครงการพัฒนาสุขภาวะชุมชน (Sutheravut, 2014)

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยประเมินแบบเสริมพลัง (empowerment evaluation) มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินโครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา โดยผู้ทำหน้าที่ประเมินจะเป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชน และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินผล

ระยะเวลาดำเนินการ 1 ปี ตั้งแต่ 1 ตุลาคม 2559 ถึง 30 กันยายน 2560 แบ่งการดำเนินงานวิจัยเป็น 3 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 กำหนดกรอบแนวทางประเมินแบบเสริมพลัง โดยผู้ประเมินประยุกต์ใช้แนวทางการประเมินเสริมพลังของ Fetterman (2001) ประกอบด้วย

1. ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ร่วมกันกำหนดภารกิจหรือเป้าหมายของการพัฒนาภาวะโภชนาการของกลุ่มเป้าหมายในตำบล (เด็กก่อนวัยเรียน วัยเรียน หญิงตั้งครรภ์ และผู้สูงอายุ) การสร้างระบบและกลไกการจัดการสิ่งแวดล้อมในศูนย์เด็กเล็ก ในโรงเรียน และรอบโรงเรียน ให้เอื้อต่อการมีพฤติกรรมโภชนาการที่พึงประสงค์ เพื่อพัฒนาสู่แผนพัฒนาตำบลด้านอาหารและโภชนาการ ใช้เวลา 1-2 ชั่วโมง

2. ตรวจสอบต้นทุน โดยให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ออกแบบกิจกรรมหลักที่มีความสำคัญต่อโครงการ ลักษณะของกิจกรรมที่จะทำ และให้คะแนนความสำคัญต่อกิจกรรม โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ละคนมีการอภิปรายซักถามซึ่งกันและกัน ใช้เวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง

3. การวางแผนเพื่ออนาคต ผู้ประเมินจะเป็นผู้กระตุ้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใช้ข้อมูลที่ได้ในการวางแผน โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องระบุกิจกรรมการดำเนินงานแก้ปัญหาภาวะโภชนาการโดยใช้แนวทางอาหารของแม่ ครอบคลุมทั้งเด็กก่อนวัยเรียน เด็กวัยเรียน หญิงตั้งครรภ์ และผู้สูงอายุในตำบล และยุทธวิธีการบรรลุเป้าหมาย รวมทั้งรูปแบบของการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนการดำเนินงาน ใช้เวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง

ขั้นที่ 2 ดำเนินการประเมินแบบเสริมพลัง แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ

1. ก่อนปฏิบัติการ ผู้วิจัยทำการเลือกสนามวิจัย โดยเลือกตัวอย่างแบบเจาะจงเป็นพื้นที่ที่ยินดีเข้าร่วมโครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา จำนวน 10 ตำบล 10 ศูนย์เด็กเล็ก และ 15 โรงเรียน ผู้วิจัยได้เข้าสนาม สร้างความสัมพันธ์กับคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาล ผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และนักโภชนาการ พร้อมทั้งศึกษาบริบทของพื้นที่

2. ขณะปฏิบัติการ กำหนดบทบาทผู้วิจัยเป็น 2 บทบาทคือ ผู้ประเมินเสริมพลัง และผู้วิจัย โดยบทบาทผู้ประเมินเสริมพลังจะดำเนินงานตามแนวทางประเมินเสริมพลังที่ได้กำหนดไว้ตามขั้นตอนที่ 1 ส่วนบทบาทผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ 3 การประเมินผลหลังปฏิบัติการ ผู้วิจัยได้ทำการประเมินการดำเนินงานโครงการอาหารของแม่ ฯ จำนวน 2 ครั้ง คือ ประเมินผลผลิตและผลลัพธ์ของแต่ละพื้นที่ที่เป็นเครือข่ายย่อย ช่วง 6 เดือนแรกของการดำเนินการ และประเมินผลผลิตและผลลัพธ์เมื่อสิ้นสุดโครงการ โดยเน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องประเมินตนเองก่อน

ผู้วิจัยใช้ยุทธวิธีดำเนินการเพื่อเสริมพลังของ Fetterman (2001) คือ (1) การฝึกอบรม (2) การให้คำปรึกษา (3) การอำนวยความสะดวก (4) การสร้างความกระจำ และ (5) การให้เสรีภาพในการปฏิบัติ

1. การฝึกอบรม (training) เป็นการสร้างสมรรถนะในการประเมินให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยผู้ประเมินจัดเตรียมความรู้ที่จำเป็นสำหรับการประเมินและจัดฝึกอบรมให้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทีมผู้วิจัยฝึกอบรมการเขียนแผนพัฒนาแนวทางแก้ไข

ภาวะโภชนาการโดยใช้แนวทางอาหารของแม่ จำนวน 2 วัน นอกจากนี้อบรมครู ครูพี่เลี้ยงในศูนย์เด็กเล็ก แม่ครัว เรื่องการจัดเมนูอาหารตามโปรแกรม Thai school lunch จำนวน 1 วัน อบรมครูพี่เลี้ยงประจำศูนย์เด็กเล็ก เรื่องการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการและการประเมินพัฒนาการเด็ก จำนวน 1 วัน

2. การเอื้ออำนวยความสะดวก/ช่วยสร้างการเรียนรู้ (facilitation) ในขณะที่จัดประชุมเชิงปฏิบัติการผู้วิจัยได้เอื้ออำนวยความสะดวก ช่วยสร้างการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกันระหว่างแกนนำในพื้นที่ตำบลเดียวกันและต่างพื้นที่ และแกนนำกับคณะผู้วิจัย ทั้งนี้เพื่อช่วยผู้มีส่วนร่วมสามารถทำการประเมินผลตนเองได้ (self-evaluation)

3. การสนับสนุน โน้มน้ำว ชักจูง (advocacy) ผู้วิจัยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการที่เหมาะสม รวมทั้งผลลัพธ์หรือผลสัมฤทธิ์ที่ชัดเจน มีการบันทึกผลที่จะได้รับ หรือผลที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน เช่น จัดกิจกรรมพิเศษ (special event) เนื่องในโอกาสวันแม่แห่งชาติ ให้แม่ตัวอย่างแต่ละตำบลมาสาธิตเมนูอาหารสุขภาพตามแนวทางอาหารของแม่ เชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านโภชนาการมาให้ความแนะนำเพิ่มเติม การจัดประกวดเรียงความ และประกวดวาดภาพ หัวข้อ “อาหารของแม่ที่ข้าพเจ้าประทับใจ” มอบรางวัลและเกียรติบัตรแก่ผู้ชนะ เพื่อเกิดแรงจูงใจ

4. การสร้างความกระจำ (illumination) ตลอดกระบวนการดำเนินงาน แกนนำจาก โรงเรียน ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม และกองการศึกษาประจำ อบต./เทศบาล นักโภชนาการ และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล/โรงพยาบาลจากคลินิกเวชปฏิบัติ เน้นการเรียนรู้ทั้งจาก

การทดลองปฏิบัติจริง และแลกเปลี่ยนกับตำบลอื่นๆ ที่เป็นเครือข่าย แล้วนำมาปรับปรุงพัฒนากระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง จนเข้าใจอย่างถ่องแท้ และสามารถเป็นวิทยากรถ่ายทอดการจัดการด้านอาหารและโภชนาการ ตามแนวทางอาหารของแม่ในองค์กรได้ เพื่อพัฒนาไปเป็นแหล่งเรียนรู้ต่อไป

5. การให้เสรีภาพในการปฏิบัติ (liberation) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีเสรีภาพในการพัฒนางานของตนเอง หลังจากที่แกนนำและสมาชิกเครือข่ายทุกคนมองภาพอนาคตขององค์กร/ตำบล อยากรู้ให้ตำบลของตนเองและจังหวัดสงขลา เป็นต้นแบบเกี่ยวกับการจัดการอาหารและโภชนาการ โดยใช้แนวทางอาหารของแม่ และสามารถเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ได้ หลังจากนั้นแต่ละกลุ่มได้มีอิสระในการพัฒนางานของตนเองอย่างต่อเนื่อง จนเกิดการสร้างแนวคิดใหม่ๆ ขึ้นมา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ประชากร คือ ประชากรในจังหวัดสงขลา และกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้คำว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (stakeholders) ที่เข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่ายโครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา จำนวน 85 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาลตำบล 10 คน ผู้อำนวยการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม 10 คน ผู้อำนวยการการศึกษา 10 คน ผู้อำนวยการโรงเรียน 15 คน ครูพี่เลี้ยงศูนย์เด็กเล็ก 10 คน พยาบาลประจำโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล/พยาบาลคลินิกเวชปฏิบัติ 10 คน นักโภชนาการ 5 คน และแม่ตัวอย่าง 15 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การประเมินผลครั้งนี้ เป็นการศึกษาคุณค่าที่เกิดขึ้นจากกระบวนการดำเนินโครงการ ตั้งแต่บริบท (context) ปัจจัยนำเข้า (input) ขั้นตอนการดำเนินงาน (process) ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ (output, outcome, impact) ที่เกิดขึ้น โดยดัดแปลงคำถามจากแนวคิดการประเมินผลโครงการพัฒนาสุขภาวะชุมชน ของพงศ์เทพ สุธีรัฐ (Suthravut, 2014) 3 คำถาม ต่อไปนี้

แนวคำถามการสนทนากลุ่ม

1. มีปัจจัยสำคัญใดบ้างที่ทำให้โครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา ในแต่ละตำบลบรรลุและไม่บรรลุเป้าหมาย

2. การดำเนินงานแต่ละขั้นตอนต้องใช้กระบวนการอะไร อย่างไรบ้างและควรใช้กระบวนการสำคัญอะไรบ้าง ที่จะส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของโครงการ

3. ผลที่เกิดขึ้นทั้งที่โดยตั้งใจและไม่ตั้งใจมีอะไรบ้างทั้งที่เป็นผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ โดยเฉพาะในเรื่องการพัฒนาขีดความสามารถของคนในชุมชนและการพัฒนากระบวนการขับเคลื่อนของสังคม (social movement)

ผู้วิจัยนำแนวคำถามการสนทนากลุ่ม มาสร้างเป็นคู่มือในการเก็บข้อมูลการวิจัยและดำเนินการเตรียมทีมผู้วิจัยจำนวน 3 คน โดยการจัดอบรมเรื่องการเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ และการประเมินแบบเสริมพลัง จำนวน 2 วัน

ความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยมีการใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า (triangulations) คือ 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านระเบียบวิธีวิทยาการ (methodological

triangulation) ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งการ ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมสมอง การสนทนากลุ่ม และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ในการทำกิจกรรม ต่างๆ ของพื้นที่ 2) การให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบ และรับรองความถูกต้องของข้อมูล (member check) ทีมผู้วิจัยใช้วิธีการคืนข้อมูลแก่ชุมชน เป็น การเสนอข้อค้นพบ/ข้อเสนอและบทสรุปให้กับชุมชน สอบทานเพื่อตรวจสอบข้อสรุปและบทสรุปของนักวิจัย สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลเพียงใด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

หลังจากที่โครงการการวิจัยผ่านการ พิจารณาจากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์ของ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สงขลา เป็นที่ เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเข้าพบผู้บริหารองค์การบริหาร ส่วนตำบล/เทศบาลตำบล ผู้บริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และนัก โภชนาการ จังหวัดสงขลา เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ใน การเก็บรวบรวมข้อมูล เมื่อได้รับอนุญาตให้เก็บ รวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวม ข้อมูลจากแหล่งข้อมูล โดยใช้การประชุมกลุ่มย่อย เพื่อระดมสมอง เพื่อร่วมกันออกแบบกิจกรรมตาม เป้าหมายของการพัฒนาภาวะโภชนาการของ กลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 ช่วงวัยในตำบล/โรงเรียน เพื่อ พัฒนาสู่แหล่งเรียนรู้ด้านอาหารและโภชนาการ 1 ครั้ง การสนทนากลุ่ม 2 ครั้ง และการสังเกตการทำ กิจกรรมต่างๆ ของแหล่งเรียน 2 ครั้ง

การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยคำนึงถึงจริยธรรมในการวิจัย โดยการ ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอความยินยอมจาก ผู้ให้ข้อมูลในการประชุมกลุ่มย่อย เพื่อระดมสมอง การสนทนากลุ่ม และการสังเกต คำนึงถึงหลัก จริยธรรม (Chantavanich, 2010) คือ (1) เคารพใน

ความเป็นบุคคล โดยผู้ร่วมกิจกรรมมีความยินยอม สมัครงใจ ผู้วิจัยอธิบายขั้นตอนในการเก็บข้อมูลและ ผลที่คาดว่าจะได้รับให้ผู้ให้ข้อมูลทราบรายละเอียด กระบวนการเก็บข้อมูลเป็นการบันทึกเสียง และการ ถ่ายภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ขออนุญาตก่อน (2) หลัก ผลประโยชน์หรือไม่ก่ออันตราย โดยข้อมูลที่ได้จาก ผู้ให้ข้อมูลเป็นความลับ (3) หลักความยุติธรรม ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายอย่างเท่าเทียม กัน ทั้งเรื่องการให้ความสำคัญในการแสดงความ คิดเห็นและข้อเสนอแนะ ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูล ในครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการ จริยธรรมของวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สงขลา ตามเอกสารรับรองเลขที่ BCNSK 20 /2560 รับรอง ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2560 ถึง 1 กุมภาพันธ์ 2561

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อ ระดมสมอง การสนทนากลุ่มและการสังเกต จะถูก นำมาถอดเทปแบบคำต่อคำ และค้นหาประเด็น สำคัญ โดยใช้การสังเคราะห์เนื้อหา ด้วยวิธี Inductive coding ประโยคแต่ละประโยคถูกอ่าน อย่างละเอียด เพื่อค้นหากลุ่มคำที่เกี่ยวข้องกับ วัตถุประสงค์และนำเสนอเป็นการประเมินแบบเสริม พลังในการดำเนินโครงการอาหารของแม่เพื่อส่งเสริม โภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา

บทสรุป

ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาตามประเด็น ดังนี้

1. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โครงการอาหารของ แม่ ฯ บรรลุเป้าหมาย คือ ปัจจัยด้านบริบท ปัจจัย นำเข้า และกระบวนการที่ทำให้เกิดผลผลิต ผลลัพธ์

และผลกระทบอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้ (1) ด้านบริบทหรือสภาพแวดล้อม พบว่าโครงการอาหารของแม่ ๆ มีความจำเป็นและสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน (2) ปัจจัยนำเข้า พบว่า อบต./เทศบาลตำบล มีแผนชุมชนด้านอาหารและโภชนาการ แต่บางแห่งยังไม่ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 กลุ่ม (เด็กก่อนวัยเรียน วัยเรียน หญิงตั้งครรภ์ และผู้สูงอายุ) และมีทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการพัฒนา ประกอบด้วย ทุนคน/กลุ่ม ทุนภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนเงิน ทุนองค์กร/หน่วยงาน (3) ปัจจัยด้านกระบวนการโดยภาพรวม พบว่า ผู้รับผิดชอบโครงการ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม มีการดำเนินงานตามแผนอย่างเป็นระบบ มีการบริหารแผนโดยใช้การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ

2. การดำเนินงานแต่ละขั้นตอนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรหลักต่างๆ เช่น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล/คลินิกเวชปฏิบัติ จากโรงพยาบาลชุมชน นักโภชนาการ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม และกองการศึกษาประจำ อบต./เทศบาลตำบล ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และ โรงเรียน ร่วมกันออกแบบการแก้ไขปัญหภาวะโภชนาการ โดยใช้แนวทางอาหารของแม่ และประยุกต์กลยุทธ์การสร้างเสริมสุขภาพของออตตาวา (WHO, 1986) ประกอบด้วย

2.1 การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีพฤติกรรมโภชนาการที่พึงประสงค์ เช่น การจัดการสิ่งแวดล้อมในศูนย์เด็กเล็ก ในโรงเรียน และร้านค้ารอบโรงเรียน ให้ปลอดภัยนมกรูบรอบและน้ำอัดลม การจัดโรงอาหารให้ถูกหลักสุขาภิบาลอาหาร การทำให้ศูนย์เด็กเล็ก และโรงเรียนให้เป็นแหล่งผลิตอาหารสะอาด ปลอดภัย เช่น การปลูกผักปลอดสารพิษ

โดยการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง นักเรียน และชุมชน ทั้งนี้เพื่อปลูกฝังทัศนคติที่ดีในการรับประทานอาหาร ผัก และเพื่อนำผักไปปรุงเป็นอาหารกลางวัน นอกจากนี้บางตำบลยังมีการส่งเสริมให้มีตลาดสีเขียว เช่น ตำบลควนรู ตำบลระโนด ตำบลน่าน้อย เป็นต้น

2.2 การพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้านอาหารและโภชนาการ

2.2.1 การจัดการคน ดังนี้ 1) ครูและครูพี่เลี้ยง: มีการพัฒนาทักษะของครูประจำชั้น เรื่องการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการ การจัดการอาหารตามโปรแกรม Thai school lunch และครอบคลุมแนวทางอาหารของแม่ 2) แม่ครัว และผู้ประกอบการร้านอาหาร มีการพัฒนาทักษะเรื่องการจัดอาหารตามโปรแกรม Thai school lunch และครอบคลุมแนวทางอาหารของแม่ ๆ

2.2.2 การจัดการภูมิปัญญาด้านอาหาร: แต่ละตำบลได้จัดเวทีให้แม่ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นแม่ตัวอย่างตามแนวทางอาหารของแม่ ๆ มาถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านอาหาร และวิธีคิดในการเลี้ยงดูลูกให้กับแม่คนอื่นๆ ในศูนย์เด็กเล็ก ในโรงเรียนและชุมชน

“...เชิญผู้ปกครองเด็กทั้งหมดจำนวน 100 คน มาส่งเสริมความรู้ จัดเสวนากับแม่ตัวอย่างที่ อบต.คัดเลือกมาในประเด็นที่ว่า เขาเลี้ยงลูกอย่างไรที่ถูกต้องในเรื่องอาหารการกิน ตั้งแต่การดูแลอาหาร ความรู้เรื่องโภชนาการ การพัฒนาการของเด็ก...” (ผู้อำนวยการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม อบต.เทพา, กันยายน, 2560)

2.3 การปรับระบบ กลไก การเฝ้าระวังภาวะโภชนาการในตำบล ได้แก่ 1) สร้างการรับรู้สถานการณ์ปัญหาภาวะโภชนาการ 2) สร้างความ

ตระหนักให้ชุมชนเห็นความสำคัญในบทบาทของแม่
3) สร้างระบบและกลไกการสื่อสารประเด็นอาหาร
ของแม่ฯ สู่การขับเคลื่อนงานอย่างครบวงจร โดยใช้
การสื่อสารในหลายช่องทาง ได้แก่ ทางวิทยุ You
tube โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และ 4) บูรณา
การระบบเฝ้าระวังอาหารปลอดภัยกับการติดตาม
ภาวะโภชนาการในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และใน
โรงเรียน

2.4 การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน
ด้านอาหารและโภชนาการ ด้วยแนวทางอาหาร
ของแม่ฯ ได้แก่ การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นโดยมี
ส่วนร่วมของทุกภาคส่วน พัฒนาแกนนำในการเก็บ
ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล จัดเวทีคืนข้อมูลให้กับชุมชน
เพื่อรับรู้สถานการณ์ภาวะโภชนาการ และร่วมกัน
ออกแบบกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับ
บริบทของชุมชน

2.5 การพัฒนานโยบายสาธารณะ
ขับเคลื่อนแนวทางอาหารของแม่สู่นโยบายระดับ
จังหวัด โดยการบรรจุประเด็นอาหารและโภชนาการ
ตามแนวทางอาหารของแม่ฯ ในแผนพัฒนาตำบล
และบรรจุในแผนพัฒนาจังหวัดสงขลา ประเด็น
ยุทธศาสตร์ การพัฒนาคุณภาพชีวิต (ปี พ.ศ. 2560-
2564)

3. ผลที่เกิดขึ้น

3.1 ผลผลิต เกิดรูปธรรมความสำเร็จของ
การดำเนินงานแต่ละองค์กรที่เป็นเครือข่ายย่อย คือ

3.1.1 เกิดแม่ตัวอย่างตามแนวทาง
อาหารของแม่ในแต่ละตำบล รวมทั้งหมด 15 คน
ทุกคนเป็นแบบอย่างในการดูแลลูกและสมาชิกใน
ครอบครัวด้านอาหารและโภชนาการ ครอบครัวทั้ง
(1) ด้านอาหารสะอาด ปลอดภัย (clean food)
ครอบครัวของแม่ตัวอย่างทุกคนปลูกผักปลอด

สารพิษสำหรับรับประทานเอง (2) อาหารถูกหลัก
โภชนาการ แม่ตัวอย่างได้ปรุงอาหารให้โดยคำนึงถึง
การมีคุณค่าทางสารอาหารครบ 5 หมู่ และคำนึง
ความเหมาะสมกับแต่ละวัย (good nutrition) (3)
การรับประทานอาหารร่วมกัน บางครอบครัวมีทั้งลูก
และหลานมารับประทานอาหารร่วมกัน โดยมีการ
ถ่ายทอดศิลปะการทำอาหารจากรุ่นสู่รุ่น และได้
อบรมคุณธรรมจริยธรรมในช่วงรับประทานอาหาร
ร่วมกัน

“... การกินข้าวด้วยกันนี้สืบทอด
มาจากรุ่นพ่อของฉัน เรามี 10 คนพี่น้อง ถ้าลูกยังไม่
มาพร้อมหน้า เขาจะไม่กินข้าว ต้องรอให้ครบ เราก็
สอนลูกของเราเหมือนกันให้ทำแบบนี้ เพราะการกิน
ข้าวพร้อมกันทำให้มีความสุข ได้นั่งคุยกันทุกเรื่อง ไม่
ว่าเรื่องส่วนตัวและเรื่องงาน” (แม่ตัวอย่าง ตำบลน้ำ
น้อย, กันยายน 2560)

3.1.2 มีการบูรณาการการเรียนการ
สอน โดยสอดแทรกแนวคิดอาหารของแม่เข้าไปใน
รายวิชาต่างๆ และมีการประกวดผลงานวาดภาพ
และเรียงความ ในหัวข้อ “อาหารของแม่ที่ข้าพเจ้า
ประทับใจ” มีผู้ได้รับรางวัลระดับจังหวัดจำนวน 10
คน โดยโรงเรียนเปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนมีส่วน
ร่วมได้ส่งผลงาน และส่งเข้าประกวดในงานกิจกรรม
พิเศษ (special event) ภาพส่วนใหญ่ที่นักเรียนวาด
สะท้อนถึงความสัมพันธ์ภายในครอบครัว บางพื้นที่
กิจกรรมดังกล่าวได้กระตุ้นให้ผู้ปกครองที่ไม่
ทำกับข้าว หันมาปลูกผัก ทำกับข้าวให้ลูก
รับประทาน และคำนึงถึงคุณค่าทางสารอาหารมาก
ขึ้น

“... กิจกรรมดังกล่าว เมื่อเด็กกลับไป
วาดภาพที่บ้าน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับ
ผู้ปกครอง เพราะจะมีการปรึกษา ไถ่ถามว่าควรวาด

อะไรดีที่สื่อถึงอาหารของแม่ สามารถเพิ่มความผูกพันในครอบครัว มีเวลาให้ลูก” (แม่ตัวอย่าง ตำบลระโนด, กันยายน 2560)

สำหรับในวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนี สงขลา ซึ่งเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่เข้าร่วมโครงการอาหารของแม่ มีการจัดให้มีการบูรณาการการจัดการเรียนการสอนวิชาโภชนาการกับการจัดการบริการวิชาการ โดยบรรยายความรู้เกี่ยวกับอาหารและโภชนาการของผู้สูงอายุ อาหารโรคความดันโลหิตสูงและโรคเบาหวาน และจัดสาธิตเมนูอาหารผู้สูงอายุ เมนูอาหารผู้สูงอายุโรคความดันโลหิตสูง และเมนูอาหารผู้สูงอายุโรคเบาหวาน จัดกิจกรรมให้ความรู้ด้านอาหารและโภชนาการที่ออกแบบให้ดึงดูดในผู้สูงอายุโดยการนำการละเล่นพื้นบ้าน หนึ่งตะลุง มาเป็นแนวทางในการสื่อสารความเข้าใจให้กับกลุ่มผู้สูงอายุอีกด้วย (Kumkong, Suwanraj & Saetiew, 2018)

3.1.3 ครู ครูพี่เลี้ยง ได้รับการอบรมพัฒนาศักยภาพด้านการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการและการประเมินพัฒนาการเด็ก และการจัดเมนูอาหารตามโปรแกรม Thai school lunch และครอบคลุมแนวทางอาหารของแม่ จำนวน 45 คน สำหรับแม่ครัวของโรงเรียน และศูนย์เด็กเล็ก ได้รับการอบรมพัฒนาทักษะ การจัดเมนูอาหารตามโปรแกรม Thai school lunch และครอบคลุมแนวทางอาหารของแม่ จำนวน 15 คน

3.2 ผลลัพธ์ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับบุคคล องค์กร และระดับนโยบาย ดังนี้

3.2.1 วิธีการกินของครอบครัวนักเรียนเปลี่ยนไป ดังตัวอย่าง

“... ผลที่เกิดตามมาชัดเจนจากโครงการอาหารของแม่ฯ คือชาวบ้านเริ่มเปลี่ยน

กลับไปทำอาหารกินในครอบครัวแทนวิธีการซื้อแกงถุง เขาจึงฝากแกงมาให้ครู ไม่ใช่เราดีใจที่เขาฝากแกงแต่ดีใจที่เขาเปลี่ยนวิธีการกิน” (ครู รร.ชุมชนน้ำน้อย, กันยายน 2560)

3.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับอาหารและโภชนาการในชุมชน เช่น นักโภชนาการ พยาบาลวิชาชีพประจำคลินิกเวชปฏิบัติในโรงพยาบาลชุมชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม กองการศึกษาประจำ อบต./เทศบาล ตำบล ครูศูนย์เด็กเล็ก และครูในโรงเรียน ประถมศึกษาประจำตำบล

“... การเข้าร่วมโครงการอาหารของแม่ ฯ ทำให้ได้ภาคีที่เพิ่มขึ้น เมื่อก่อน ศูนย์พัฒนาเด็กวัยก่อนเรียนให้ความรู้เรื่องขนมกรุบกรอบต่าง ๆ ไม่เกิดแรงจูงใจ แต่พอมีภาคี เช่น กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม นักโภชนาการ เจ้าหน้าที่คลินิกเวชปฏิบัติเข้ามาช่วย ทำให้เกิดความตระหนักมากขึ้น มีเครือข่ายในการดูแลเด็ก จากในอดีตเคยทำตามลำพัง” (ครูพี่เลี้ยง ศูนย์พัฒนาเด็กวัยก่อนเรียน ตำบลเทพา, กันยายน 2560)

3.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างครูพี่เลี้ยงกับผู้ปกครอง และเทศบาล ใกล้ชิดขึ้น ครูพี่เลี้ยงบอกว่ามีไลน์ผู้ปกครองเด็ก พูดคุยเรื่องอาหารของแม่

“... ขณะนี้ผู้ปกครองเด็กทำกับข้าวเอง 80% มีกลุ่มไลน์ผู้ปกครองที่ติดต่อกันเกี่ยวกับอาหารของแม่ เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดจนจากคำพูดของเด็กว่า วันนี้แม่ทำแกงจืดให้กิน แม่เก็บผักตำลึงข้างบ้านมา” (ครูพี่เลี้ยงศูนย์พัฒนาเด็กวัยก่อนเรียน ตำบลชะแล้, กันยายน 2560)

3.2.4 มีการเฝ้าระวังภาวะ โภชนาการอย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการเชื่อมโยง ข้อมูลการประเมินภาวะโภชนาการของเด็กมากขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “ต้องทำต่อ และขยายผล และบรรจุ โครงการอาหารของแม่ เข้าสู่แผนพัฒนาตำบล” และ “ต้องขับเคลื่อนแนวทางอาหารของแม่ ๆ ไปสู่ ร้านอาหารต่อไป และจะขยายผลไปร้านอื่นๆ ให้มากขึ้น” (ผอ.กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาล ตำบลระโนด; นักโภชนาการ พยาบาลวิชาชีพ ทีม สทิงพระ, กันยายน 2560)

3.2.5 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียน เป็นแหล่งผลิตอาหารสะอาด ปลอดภัย โดยเด็กมีส่วนร่วม บางพื้นที่บุคลากรของ อบต./เทศบาล มาร่วมและผู้ปกครองมาช่วยปลูกผักด้วย ทั้งครู/ครูพี่เลี้ยงรู้สึกมีอิสระในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อ แก้ปัญหาภาวะโภชนาการ มีการพัฒนากระบวนการ เรียนรู้แบบประชาธิปไตย คือมีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งเกิดแนวทางการแก้ปัญหา รูปแบบใหม่ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านการจัด เมนูอาหารของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและโรงเรียนบาง แห่ง มีการออกแบบและพัฒนาองค์กรให้เป็นแหล่ง เรียนรู้ด้านการจัดการอาหารและโภชนาการ โดยใช้ แนวทางอาหารของแม่ โดยไม่ต้องรอการสั่งการจากภาครัฐ เช่น ศูนย์ศึกษาเด็กก่อนวัยเรียน วิทยาลัยพยาบาลบรมราช ชนนี สงขลา อบต.ท่าข้าม อบต.ควนรู อบต.พะวง อบต.ระ- โนด อบต.เทพา และเทศบาลตำบลนาทวี เทศบาลตำบล ชะแล้ เป็นต้น (Aramrom & Jantaweemuang, 2019; Chukumnird et al., 2017; Sangsawang, Chukumnird, Chupradit, Bintahprasitthi, & Wattanasart, 2017)

3.3 ผลกระทบ พบว่า เกิดการ เปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย มีภาคีเครือข่ายเกือบทุก ตำบลได้บรรจุประเด็นเกี่ยวกับอาหารและ

โภชนาการเข้าไปในแผนพัฒนา 4 ปี ของตำบล บาง พื้นที่ใช้โครงการอาหารของแม่ ๆ เป็นเครื่องมือใน การพัฒนาด้านอาหารและโภชนาการลงสู่ระดับ ครุว์เรือน และพัฒนาความรัก ความผูกพันของคนใน ชุมชน และจังหวัดสงขลา ได้บรรจุโครงการอาหาร ของแม่ๆ เข้าไปในแผนพัฒนาของจังหวัด 5 ปี ใน ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพชีวิต

“โครงการอาหารของแม่ ๆ ไม่ได้ หมายความว่าแค่เพียงแม่ทำกับข้าวให้ลูก แต่ดีความ ให้คนทุกคนได้สำนึกว่าทำอะไรต้องรับผิดชอบ เหมือนแม่ที่ต้องรับผิดชอบดูแลลูก ผมได้นำโครงการ อาหารของแม่ ๆ สู่ครัวเรือนให้มากที่สุด ใช้เป็น เครื่องมือในการพัฒนาคน ได้อีกตัวหนึ่ง เรื่อง โภชนาการต้องสร้างการเรียนรู้ไปสู่ครัวเรือน โครงการนี้เน้นพัฒนาจิตใจ ความรัก ความผูกพัน ความอ่อนโยน ทำให้คนมีความหวังดี เจตนาดีต่อกัน ให้สิ่งดีๆ กับเพื่อนกับสังคม” (นายก อบต.ควนรู, กันยายน 2560)

การอภิปรายผล

จากผลการประเมินแบบเสริมพลังโครงการ อาหารของแม่เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัว และชุมชน จังหวัดสงขลา มีข้อค้นพบที่นำไปสู่การ อภิปรายผลได้ดังนี้

1. ด้านบริบท พบว่า โครงการอาหารของ แม่ ๆ มีความจำเป็นและสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชน เนื่องจากอาหารและ โภชนาการมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ทุกคน ตั้งแต่ ชีวิตเริ่มต้นกระทั่งชีวิตสิ้นสุด การกินอาหารใน ปริมาณที่เหมาะสม มีคุณค่าทางโภชนาการ เป็นการ ยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์ (Tantaveevong, 2013)

2. ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่าองค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาลตำบลมีแผนชุมชนด้านอาหารและโภชนาการและมีทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนา ซึ่งทุนทางสังคมระดับชุมชนมาจากความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด สู่ค่านิยมการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นการพัฒนาสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (Junsong et al., 2016)

3. ด้านการดำเนินงานแต่ละขั้นตอนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรที่เกี่ยวข้อง มาร่วมกันออกแบบกระบวนการแก้ปัญหาภาวะโภชนาการโดยใช้แนวทางอาหารของแม่ และประยุกต์แนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพ ซึ่งการแก้ปัญหาโภชนาการในชุมชนอย่างยั่งยืน สิ่งสำคัญคือต้องให้ชุมชนคิดเอง ทำเอง ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมเป็นผู้รับผิดชอบด้านสุขภาพชุมชนโดยเฉพาะกิจกรรมด้านโภชนาการ (Nondasuta, 2014)

4. ผลผลิต พบว่า เกิดรูปธรรมความสำเร็จของการดำเนินงานแต่ละองค์กรที่เป็นเครือข่ายย่อยคือ เกิดแม่ตัวอย่างตามแนวทางอาหารของแม่แต่ละตำบล เกิดการบูรณาการสอดแทรกแนวคิดการส่งเสริมภาวะโภชนาการโดยใช้แนวทางอาหารของแม่เข้าไปในรายวิชาต่างๆ ของโรงเรียน ครู และครูพี่เลี้ยงได้รับการอบรมพัฒนาศักยภาพด้านการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการ ซึ่งยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนภาวะโภชนาการให้บรรลุผล ต้องมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการสาธารณสุขมูลฐานมาขับเคลื่อนงาน การสื่อสารสาธารณะเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโภชนาการ และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านโภชนาการในทุกระดับให้มีศักยภาพ (Damapong, 2016)

5. ผลลัพธ์ พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ ดังนี้ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างลูกสู่แม่ในครอบครัว ระหว่างผู้ปกครองกับครู ระหว่างองค์กรกับองค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับอาหารและโภชนาการในชุมชน 2) เกิดเครือข่ายการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการโดยชุมชนมีส่วนร่วม 3) ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียน เป็นแหล่งผลิตอาหารสะอาดปลอดภัย โดยเด็ก ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วม ทั้งนี้เนื่องจากเกิดกระบวนการในการพัฒนาโดยมีการดำเนินงานแบบบูรณาการร่วมกัน ทั้งหน่วยบริการสุขภาพ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และแกนนำภาคประชาชน จนได้นำความรู้มาจัดการกับปัญหาด้วยวิธีการใหม่ๆ ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย (Singsara, 2014)

6. ผลกระทบ เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายของชุมชนและระดับจังหวัด ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีการวางแผนและตัดสินใจร่วมกัน การมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย เป็นการประเมินที่มีจุดเน้นที่การกำกับตนเองและความยั่งยืน เป็นความเหมาะสมเพื่อประเมินสมรรถนะโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน กระบวนการที่เป็นการเสริมพลังจะช่วยคนพัฒนาทักษะต่างๆ เพื่อให้เขาสามารถแก้ปัญหาได้และตัดสินใจด้วยตนเอง (Fetterman & Jose, 2015)

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ผู้สนับสนุนงบประมาณในการทำโครงการอาหารของแม่ เพื่อส่งเสริมโภชนาการของครอบครัวและชุมชน จังหวัดสงขลา

References

- Aekplakorn, W. (2017). *Thai national health examination survey, NHES V*. Nonthaburi: Health System Research Institute, Thailand. (in Thai)
- Ampansirirat, A & Suwanraj, M. (2016). *Promotion of family and community nutrition using the mother's food guideline*. Songkhla: Boromarajonani College of Nursing, Songkhla. (in Thai)
- Aramrom, Y., & Jantaweemuang, V. (2019). Development of a new food and nutritional management model for preschool children, using the Thai "Mother's food guideline" in Songkhla province. *The Southern College Network Journal of Nursing and Public Health*, 6(2), 199-213. (in Thai)
- Chantavanich, S. (2010). *Qualitative research*. Bangkok: Chulalongkorn University. (in Thai)
- Chukumnird, S., Pruksasri, W., Sangsawang, J., Puijarone, S., Rongsawat, O., & Pruksasri, S. (2017). Development of food and nutritional management model using mother's food guideline, Phawong sub-district: a participatory action research. *Journal of Nursing and Health Care*, 35(4), 214-223. (in Thai)
- Damapong, S. (2013). *Community nutrition of Thailand in future*. In the 7th food security and nutrition in Asean context, 109, October 7-9. Bangkok International Trade & Exhibition Centre: BITEC. (in Thai)
- Fetterman, D. M. (2001). *Foundation of empowerment evaluation*. California: Sage.
- Fetterman, D.M., & Jose, S. (2015). Empowerment evaluation. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, (7), 577-583.
- Ishikawa, M., Kusama, K., & Shikanai, S. (2015). Food and nutritional improvement action of communities in Japan: Lessons for the World. *Journal of Nutritional Science and Vitaminology (Tokyo)*, 61 Suppl, 55-57. doi: 10.3177/jnsv.61.S55.
- Junsong, S., Dockthaisong, B., Banchirdrit, S., & Srirueng, B. (2016). The development of social capital to build up a strong community. *Journal of Humanities and Social Science Mahasarakham University*, 35(2), 249-259. (in Thai)
- Kumkong, M., Suwanraj, M., & Saetiew, S. (2018). Food and nutrition management model for older adults using the Mother's Food Guideline: A case study of the elderly club, Boromarajonani College of Nursing, Songkhla. *The Southern College Network Journal of Nursing and Public Health*, 5(3), 53-68. (in Thai)

- Kungwon, C., & Jaruchainiwat, P. T. (2015). Parents' role in Promoting Eating Behaviors of Preschoolers in Anuban Petchaburi School, *An Online Journal of Education*, 10(2), 87-97. (in Thai)
- Martin-Biggers, J., Spaccarotella, K., Berhaupt-Glickstein, A., Hongu, N., Worobey, J., & Byrd-Bredbenner, C. (2014). Come and get it! A discussion of family mealtime literature and factors affecting obesity risk. *Advances in Nutrition*, 14(5), 235-247.
- Mosuwan, L. (2013). Reports of consumer behavior, nutritional status and health behavior of children 6 months-14 years, Songkhla province. Retrieved (2020, January 28) from: <https://consumersouth.org/files/3759> (in Thai)
- Nondasuta, A. (2013). *Nutrition in health promotion*. in the 7th food security and nutrition in Asean context, 109, October 7-9. Bangkok International Trade & Exhibition Centre: BITEC. (in Thai)
- Sangawong, J., Chukumnird, S., Chupradit, P., Bithaprasitthi, S., & Wattanasart, T. (2017). Development of food and nutritional management model for preschool children based on Mother's Food Guideline: A participatory action research. *Journal of Boromarajonani College of Nursing, Bangkok*, 33(2), 146-158. (in Thai)
- Singsara, S. (2014). *Nutritional problem solving by local administration organization, Muang Kae municipal district, Tha Tum District, Surin province*. in the 8th Nutrition for Health Promotion, 109, October 7-9. Bangkok International Trade & Exhibition Centre: BITEC. (in Thai).
- Sriwirat S. (2016). Care for pregnant women with iron deficiency anemia. *12th Region Medical Journal*, 26(1), 96-102.
- Sutharavut, P. (2014). *Monitoring, supporting and evaluating community health development project*. Retrieved (2020, January 28) from http://happynetwork.org/upload/forum/manual_Evaluation.pdf (in Thai).
- Tantaveevong, A. (2013). *The Food management guideline for all Thai People*. Bangkok, War Veterans Organization of Thailand.
- Vazir, S., Boindala, S. (2016). Nutrition, brain development and cognition in infants, young children and elderly. *Proceeding of the Indian Nation Science Academy*, 82(5), 1495-1506.
- World Health Organization (WHO). (1986). *Ottawa charter for health promotion* document for WHO Publication.
- World Health Organization Regional Office for Europe. (2000). *Healthy nutrition: the role of woman*: Report on a WHO Meeting. Denmark: WHO Regional Office for Europe.